

І.М. Зарішняк

Одеський національний
університет

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ДИДАКТИЧНОЇ ЕМОЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ПІДСИСТЕМІ “ВИКЛАДАЧ – СТУДЕНТ”

У статті визначені критерії, показники прояву та рівні дидактичної емоційної взаємодії, описана модель реалізації позитивної дидактичної емоційної взаємодії між викладачем і студентами у процесі навчання у класичному університеті.

Однією з актуальних проблем сучасної педагогічної теорії і практики вищої школи є організація дидактичної емоційної взаємодії “викладач – студент”. Позитивна взаємодія, що спирається на емоційний потенціал суб'єктів процесу навчання, дозволяє акумулювати пізнавальну активність студентів, суттєво підвищувати рівень мотивації навчання і ефективність процесу навчання в цілому.

Актуальність означеної проблеми останніми роками значно посилюється інтелектуальним та емоційним взаємозв'язком у процесі навчання і виховання (І.Д. Бех, І.А. Васильєв, В.Л. Поплужний, Л.В. Путляєва, О.К. Тихомиров, О.Я. Чебикін та ін.). Учені визнають вагому роль емоцій у процесі навчання людей різних вікових категорій і вказують на необхідність урахування цього під час взаємодії. Проте недостатня визначеність щодо специфіки такої взаємодії спонукала до необхідності розкриття особливостей феномена емоційної дидактичної взаємодії “викладач – студент”.

Аналіз робіт, де розкривається вплив емоцій на навчання студентів [1; 2; 3; 5], дозволив зробити висновок, що емоції подвійно впливають на навчання: з одного боку, вони регулюють поведінку та психіку, посилюють мотив, оцінюють, мобілізують, стабілізують, регулюють групову диференціацію тощо; з іншого боку, вони дезактивують, послаблюють мотив, дезорганізують поведінку, є причинами депресії, конфліктів і тривожності. Отже, викладач повинен враховувати у процесі навчання чинник тонізуючого впливу позитивних емоцій на подальше досягнення нової мети. Використання потенціалу емоційного фактору можливе шляхом оптимальної дидактичної взаємодії. Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, показав, що розглядають в основному питання, які стосуються поняття “педагогічна взаємодія”, і на сьогодні дослідження в основному присвячені її виховному аспекту і менше – питанням, які пов'язані з процесом навчання. Об'єктом вивчення є навчально-виховний процес

загальноосвітніх закладів й існує дуже мало досліджень з цієї проблеми у вищій школі. Не вирішеними залишилася низка важливих для теорії і практики гуманістичної освіти проблем: не порушувалось питання щодо сутності дидактичної емоційної взаємодії “викладач – студент”, її місця та ролі у процесі навчання, впливу форм і методів навчання на організацію дидактичної емоційної взаємодії “викладач – студент”, процесу формування в майбутніх педагогів уміння організації емоційної взаємодії “учитель – учень”.

Серед завдань вирішення означеної проблеми були: визначення критеріїв, показників і рівнів дидактичної емоційної взаємодії та апробація експериментальної моделі дидактичної емоційної взаємодії „викладач – студент”. У даній статті ми маємо на меті визначити критерії, показники та рівні дидактичної емоційної взаємодії „викладач – студент”, а також показати переваги розробленої експериментальної моделі емоційної взаємодії.

Суть нашої дослідно-експериментальної роботи на третьому етапі дослідження заключалася в кількісному та якісному аналізі результатів перевірки ефективності педагогічних умов організації дидактичної емоційної взаємодії “викладач – студент”, а також розробці та впровадженні науково-практичних рекомендацій для викладачів і студентів з проблеми організації дидактичної емоційної взаємодії. Критеріями дидактичної емоційної взаємодії виступили: когнітивний, який включає знання, вміння і навички дидактичної емоційної взаємодії “вчитель-учень”; емоційно-поведінковий, який віддзеркалює характер емоційної взаємодії між викладачем і студентами (емоційно-особистісний, емоційно-вибірковий, емоційно-ситуативний, емоційно-негативний стилі) крізь призму поведінкових установок; мотиваційний, тобто мотивація навчання (негативне, байдуже, позитивне ставлення) і пізнавальна активність студентів (високий, показовий, інертний інтерес до навчання). Вищевказане дозволило визначити рівневу характеристику дидактичної емоційної взаємодії „викладач – студент”: *високий* – характеризується позитивним ставленням студентів до навчання: поступове збільшення мотивації від нестійкої до глибоко усвідомленої. У навчальній діяльності спостерігається пошук нестандартних способів вирішення завдань, гнучкість і мобільність способів дій, перехід до творчої діяльності, самоосвіти. Студенти сприймають викладача як фахівця, особистість. Між викладачем і студентами є педагогічний контакт, бажання працювати разом. У студентів переважає висока пізнавальна активність. Спостерігається взаємна задоволеність студентами і викладачем результатами спільної праці. Індекс задоволення студентами спільною діяльністю вище середнього і високий. Під час навчання і проходження педагогічної практики студенти виявили відмінні

навчання і вміння з основ конструювання дидактичної емоційної взаємодії. Взаємодії з учнями обирали емоційно-особистісний стиль. *Середній* – характеризується позитивним ставленням студентів до навчання, але ще стійкою мотивацією. У навчальній діяльності іноді проявляється прагнення творчо вирішувати завдання. Між викладачем і студентами є емоційний і подекуди інтелектуальний контакт. Пізнавальна активність студентів показова. Спостерігається задоволення результатами спільної праці однієї зі сторін. У студентів середній індекс задоволення від спільної праці. Під час навчання і проходження педагогічної практики студенти засвідчили добрі знання з основ організації дидактичної емоційної взаємодії, але в них спостерігалися труднощі щодо здійснення продуктивної емоційної взаємодії „учитель – учень” у процесі навчання. У взаємодії з учнями застосовували емоційно-вибірковий стиль. *Низький* – характеризується байдужим ставленням студентів до навчання, негативним – до викладача, орієнтацією на оцінку викладача, слабкою зацікавленістю в успіхах, небажанням учитися. Між викладачем і студентами відсутній емоційний контакт і бажання працювати разом. Пізнавальна активність студентів інертна. У взаємодії характерне незадоволення обома сторонами спільною працею. Індекс задоволення студентами спільною діяльністю нижче середнього і низький. Під час навчання і проходження педагогічної практики студенти показали поверхові знання і вміння організації дидактичної емоційної взаємодії „учитель – учень”. Стиль емоційної взаємодії з учнями – емоційно-ситуативний чи емоційно-негативний.

Діагностика ефективності дидактичної емоційної взаємодії „викладач – студент” здійснювалася методом експертної оцінки компетентними суддями за шестибальною шкалою. Експертна оцінка базувалася на результатах, одержаних шляхом цілеспрямованого педагогічного спостереження, анкетування, тестування, бесіди та інших методів дослідження. Кожен студент під час обстеження одержував по 5 оцінок, які виставляв кожний із трьох експертів на окремому бланку, середнє арифметичне яких обчислювалося за формулою:

$$K = \frac{(Z_1 + Z_2 + \dots + Z_N)}{25y}$$

де K – коефіцієнт взаємодії; Z_x – сума балів за всіма показниками, виставлена одним експертом; $x = 1, 2, 3 \dots n$ – порядковий номер експерта; y – кількісний склад експертів, що брали участь в оцінюванні ознак прояву емоційної взаємодії; 25 – максимально можливий бал, одержаний при оцінюванні за сумою п'яти ознак прояву емоційної взаємодії. Максимально

можлива величина – одиниця. З урахуванням цього розподіл рівнів емоційної взаємодії здійснювався в таких межах: 1-0,71 балів – високий; 0,7-0,31 – середній; 0,3 – і нижче – низький.

За результатами констатуючого етапу експерименту було встановлено, що у студентів як експериментальних, так і контрольних груп домінує “низький” і “середній” рівні сформованості дидактичної емоційної взаємодії. Високий рівень дидактичної емоційної взаємодії було виявлено у 7 % студентів експериментальної групи, середній – 43,7 % і низький 49,3 % (у контрольній групі – відповідно у 6 %, 45,5 %, 48,5 % студентів).

З метою аналізу визначених нами педагогічних умов дидактичної емоційної взаємодії „викладач – студент”, поряд з існуючою традиційною моделлю взаємодії на етапі навчання у ВНЗ було запроваджено розроблену експериментальну модель дидактичної емоційної взаємодії „викладач – студент”. На відміну від традиційної, експериментальна реалізувала таку систему організації навчально-пізнавальної діяльності студентів, що насамперед враховувала можливості емоційного фактора у навчанні, стимулювала розвиток пізнавального інтересу, створювала оптимальні умови для самореалізації майбутнього фахівця. Задля цього було створено і апробовано спецкурс „Основи дидактичної емоційної взаємодії”. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася за такими напрямками: розширення і поглиблення знань студентів про сутність, основні характеристики, функції, стилі та етапи дидактичної емоційної взаємодії, методи і прийоми її реалізації за рахунок поповнення нового матеріалу в змісті спецкурсу та курсів “Педагогіка”, “Педагогіка вищої школи”, “Основи педагогічної майстерності”, „Методика виховної роботи”; формування вмінь і навичок організації дидактичної емоційної взаємодії, створення сприятливого емоційного клімату, довіри та відкритості у взаємодії; забезпечення особистісно-діяльнісного підходу в навчанні через створення ситуацій успіху; використання особистісно орієнтованих технологій, методів і прийомів навчання.

Порівняльний аналіз показав, що розроблені нами показники ефективності дидактичної емоційної взаємодії на початку експерименту в контрольних і експериментальних групах були приблизно однаковими. З початком навчання ці показники почали змінюватися. В експериментальних групах студенти оволодівали теоретичними засадами дидактичної емоційної взаємодії, методами та прийомами її організації, знайомилися з будовою та особливостями емоційної сфери, проектували свої емоційні особливості на світ професійних стосунків, працювали над еталонами емоційної виразності, оволодівали елементами емоційної

культури. На практичних заняттях відпрацьовували вміння побудови емоційної взаємодії у процесі навчання. У контрольних групах в основному проводилися семінарські заняття, викладачі не створювали сприятливої емоційної атмосфери, не приділяли уваги емоційним станам студентів. В експериментальних групах використовувалися дискусії, ситуаційні вправи, дидактичні ігри, мозковий штурм, професійно-педагогічний тренінг, мікровикладання. Створювалася атмосфера доброзичливості, довіри, відкритості. Викладач демонстрував повагу до думок студентів, створював ситуації діалогу, під час яких студенти виступали рівноправними учасниками взаємодії, партнерами. На лекціях і практичних заняттях ми використовували методи емоційно-морального стимулювання, зацікавлення, створення ситуацій новизни, емоційного сплеску та заохочення, які сприяли взаємодії, викликаючи емоційну активність студентів.

На наступному етапі дослідження ми вивчали, як студенти реалізують отримані знання, вміння та навички емоційної взаємодії на практиці. Наші спостереження показали, що студенти експериментальної групи реалізовували власну професійну модель організації дидактичної емоційної взаємодії, використовуючи відомі їм методи і прийоми. У 87 % студентів експериментальних груп не виникали труднощі у створенні атмосфери творчої взаємодії у процесі навчання, у 64 % – в аналізі та корекції поведінки учнів, у 71,7 % – у використанні методів заохочення учнів до знань. Більше 50 % студентів експериментальної групи використовували на практиці методи та прийоми дидактичної емоційної взаємодії. Ці ж показники в контрольних групах були значно нижчими.

У процесі експериментальної роботи було проведено три зрізи щодо визначення рівнів сформованості дидактичної емоційної взаємодії.

Таблиця

Порівняльний аналіз рівнів дидактичної емоційної взаємодії "викладач – студент" в експериментальних і контрольних групах (%)

Рівні	Констатуючий зріз		Проміжний зріз		Прикінцевий зріз	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	7	6	16,9	9,1	26,8	10,6
Середній	43,7	45,5	59,2	48,5	53,5	51,5
Низький	49,3	48,5	23,9	42,4	19,7	37,9

За даними таблиці, в експериментальній групі відбулися значні позитивні зрушення щодо характеристики рівнів дидактичної емоційної взаємодії. Так, на констатуючому етапі високий рівень був характерний для

7% студентів, на проміжному – 16,9%, на прикінцевому етапі цей показник зріс уже до 26,8% (у контрольній групі, відповідно 6%, 9,1%, 10,6%). Середній рівень було виявлено на констатуючому етапі у 43,7% майбутніх учителів, на проміжному етапі – 59,2% і на прикінцевому етапі – 53,5% (у контрольній групі відповідно 45,5%, 48,5% і 51,5%). В експериментальній групі значно зменшилися показники низького рівня (49,3%, 23,9%, 19,7%), тоді як у контрольній групі відбулися незначні зміни (відповідно 48,5%, 42,4%, 37,9%).

Отже, у результаті проведеного формуючого етапу експерименту доведено безперечні переваги моделі дидактичної емоційної взаємодії. Зафіксовано і експериментальним шляхом засвідчено порівняльну ефективність розробленої системи на фоні традиційної, що здебільшого функціонує у вітчизняних ВЗО.

Наше дослідження не вичерпує усіх аспектів емоційного фактору в навчанні студентів. У процесі дослідження було виявлено низку проблем, що потребують спеціального вивчення: теоретичного обґрунтування технології побудови емоційної взаємодії у процесі навчання різних вікових категорій; вивчення емоційної взаємодії “викладач – студент” у позааудиторній роботі ВЗО та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. – М., 1991.
2. Вергасов В.М. Активизация мыслительной деятельности студента в высшей школе. – К., 1979. – 216 с.
3. Тихомиров О.К. Психология мышления. – М., 1984.
4. Цокур О.С. Педагогическое общение как объект психологического анализа // Психология и средства обновления психолого-педагогического образования будущих учителей / Под ред. Е.Н. Богданова. – Калуга: КГПИ, 1991. – С. 123-131
5. Чебыкин А.Я. Эмоциональная регуляция учебно-познавательной деятельности. – Одесса, 1992. – 168 с.

АННОТАЦІЯ

В статье определены критерии, показатели проявления и уровни дидактического эмоционального взаимодействия, описана модель реализации позитивного эмоционального взаимодействия между преподавателем и студентами в процессе обучения в классическом университете.

SUMMARY

In the article the criteria, indexes and level of didactic emotional interaction were defined, a model of realization of positive didactic emotional interaction between teacher and students in study process at classic university was described.